

УДК 567.78

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-1\(196\)-41-44](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-1(196)-41-44)

Шленьова Марина

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-4297-6872>

МІСЦЕ «КУЛЬТУРИ ЯКОСТІ» У ЗДІЙСНЕННІ АКРЕДИТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ЗВО УКРАЇНИ

A Проаналізовано місце культури якості в процесах акредитації освітніх програм ЗВО України. Цю тематику розкрито в контексті взаємодії експертів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти з представниками ЗВО та стейкхолдерами, зацікавленими у підвищенні якості надання освітніх послуг. Розглянуто перші кроки та проблеми, з якими стикнулось НАЗЯВО в процесі свого становлення, відбору експертів, здійснення перших акредитацій у контексті суспільного резонансу. Зображено процес відбору та навчання експертів, окреслено характерні якості та навички претендентів.

Визначено поняття «культура якості» на офіційному рівні, враховано погляди на цей структурний елемент із боку експертів, керівництва НАЗЯВО, стейкхолдерів і міжнародних агенцій, зокрема Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти та Європейських стандартів і принципів із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти.

Ключові слова: культура якості; НАЗЯВО; експерт; процес акредитації

S *Shlenova Maryna. The place of quality culture in accreditation processes in the higher education establishments of Ukraine.*

The article analyzes the place of quality culture in the process of educational programs accreditation of the higher education establishments of Ukraine. This topic is revealed in the context of the interaction of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education (NAQA) experts with representatives of higher education establishments and stakeholders interested in improving the quality of educational services. It is considered the first steps and problems faced by NAQA in the process of its development, selection of experts, performing the first accreditations in the context of public resonance. It is revealed the process of experts' selection and training. It is outlined the characteristic qualities and skills of applicants. It is defined the concept of «quality culture» at the official level, considering the views on this structural element by experts, NAQA management, stakeholders, and international agencies, including the European Association for Quality Assurance in Higher Education and European standards and principles for quality assurance in the European Higher Education. Four types of «quality culture» according to the ENQA classification are described in detail: type A, type B, type C, and type D; their description and characteristics are also determined.

It is defined by communication skills and forms of interaction with other participants in the process, which should demonstrate all experts: effectively interact, listen, perceive and express an opinion; be able to speak publicly in front of an audience; be able to persuade others with arguments (laws, regulations, international acts, etc.) and consistent communication; to share experiences and ideas, to be open in the exchange of information; focus on team results.

It is noted that the effective reform of the educational process requires that all participants be motivated to improve the quality of provision and receipt of the educational services and to improve the level of key elements development such as quality culture, academic integrity, competitiveness and, etc.

Key words: quality culture; NAQA; expert; accreditation process

Шленьова Марина Геннадіївна, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри документознавства та української мови, Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського «ХАІ», Україна

Shlenova Maryna, Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor of the Department of Documentary and Ukrainian Language, National Aerospace University «KhAI», Ukraine

E-mail: m.shleneva@khai.edu

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вищої освіти України спостерігається тенденція щодо створення нових державних органів, зокрема для акредитації освітніх програм університетів. Основним

уповноваженим органом у цій сфері нині є Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (далі – НАЗЯВО) – постійно діючий колегіальний орган, уповноважений Законом України «Про вищу освіту» на ре-

лізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти. Поява цього органу в системі оцінювання якості вищої освіти була передбачена Законом України «Про вищу освіту» (2014) та угодою про асоціацію з ЄС. Агенцію було утворено у 2015 р., але дійсні повноваження вона отримала лише у лютому 2019 р., перебравши на себе деякі функції МОН, пов'язані зі здійсненням акредитаційних заходів [8, с. 23].

Якщо раніше ухвалення рішень щодо акредитації спеціальностей відбувалось лише на центральному рівні й обмежувалось перевіркою наданих до МОН паперів і звітів, то нині акредитаційний процес – це оцінювання якості освітньої програми та освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією програмою на предмет відповідності стандарту вищої освіти, спроможності виконання вимог стандарту, а також досягнення заявлених у програмі результатів навчання відповідно до критеріїв оцінювання якості освітньої програми. Процеси покращення якості вищої освіти шляхом акредитації освітніх програм мають широкий суспільний резонанс та акцентують увагу академічної спільноти на важливих критеріях, які є ключовими при наданні комплексної оцінки діяльності ЗВО, зокрема «культури якості» [5, с. 9].

Метою статті є визначення місця «культури якості» у здійсненні акредитаційних процесів у закладах вищої освіти України.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Тема «культури якості» у контексті сучасного розвитку вищої освіти в Україні порушується, здебільшого, безпосередніми учасниками акредитаційних процесів – експертами НАЗЯВО. Саме вони мають можливість вивчити та порівняти сучасний стан проблеми на прикладах тих ЗВО, в яких здійснюють акредитацію. Їх неупередженість і незаангажованість дають змогу отримати фахову оцінку та зробити висновки щодо рівня сформованості «культури якості» в ЗВО України та її впливу на розвиток вищої освіти в цілому.

Цю тему протягом останніх кількох років активно висвітлювали експерти НАЗЯВО О. Єременко, В. Медведєв, Н. Авшенюк та ін.; стейкхолдери М. Карпаш, С. Степенко, І. Паніна, О. Драчук, О. Петров; голова НАЗЯВО С. Квіт; науковці, не пов'язані з НАЗЯВО, – Т. Бабина, М. Кісіль, С. Калашнікова, В. Луговий, А. Василюк, М. Дей, В. Базелюк та ін.; також «культура якості» згадується у «Стандартах і рекомендаціях із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» та класифікується «Європейською асоціацією забезпечення якості вищої освіти».

Викладення основного матеріалу. Із початку процесу акредитації освітніх програм із боку університетів було багато нарікань щодо критеріїв оцінювання, непрозорості процесу обрання керівного апарату НАЗЯВО, необґрунтовано завищеної ціни за акредитаційні послуги, рівня компетенції експертів, особливо

студентів та ін. На нашу думку, ці процеси відбуваються тому, що агенція має досить невелику історію з моменту створення та дуже мобільний склад експертів, який постійно оновлюється. За таких умов досить складно швидко сформувати не лише внутрішню культуру, але й підтримувати позитивну комунікацію та взаємодію з керівництвом МОН та адміністрацією університетів. Ці негативні моменти спричинили багато дискусій в освітньому середовищі щодо необхідності реформації повноважень НАЗЯВО та приведення її діяльності до норм сучасного законодавства. Ці дискусії ведуться у соціальних мережах із залученням авторитетних учених та експертів, є предметом обговорення на нарадах ректорів за участю представників МОН. Наразі завершилась активна фаза фахових обговорень декількох законопроектів щодо регуляції діяльності НАЗЯВО, результати яких найближчим часом будуть затверджені на законодавчому рівні.

Непорозуміння, що виникали під час перших акредитацій між ЗВО та експертами НАЗЯВО були пов'язані, в першу чергу, зі ставленням до новоствореної інституції як до «карального» органу, покликаного знищити університетську освіту. Але згодом стало зрозуміло, що НАЗЯВО у своїй методології реалізує, перш за все, консультативну функцію, допомагаючи ЗВО консолідувати зусилля професорсько-педагогічного складу та ресурси матеріально-технічної бази навколо окремих освітніх програм, приділяючи більше уваги якості освітнього процесу та всебічно підтримуючи прагнення до досконалості. Відновлений у межах акредитаційного процесу діалог між експертами НАЗЯВО, гарантами освітніх програм і робочими групами, сприяє не лише виявленню слабких місць в освітньому процесі конкретного ЗВО, але й демонструє здобутки інституції в галузі культури якості та академічної доброчесності [7, с. 129].

Щодо самих експертів освітніх програм, їхній відбір здійснюється максимально прозоро, на конкурсній основі, після проходження відповідного навчального курсу. Навчання відбувається за декількома етапами.

Спочатку це дистанційне навчання на освітній платформі Prometheus: відеолекції, наочний матеріал, підсумковий тест. Якщо тестування успішне – особа отримує сертифікат, що дає змогу продовжити навчання на другому етапі, який передбачає офлайн-тренінги, які проводяться для кандидатів в експерти керівним апаратом НАЗЯВО. Проведення конкурсного відбору здійснюється відповідно до визначених вимог щодо професійної компетенції кандидата та на засадах академічної доброчесності. Результатами оцінювання є професійні досягнення, знання, вміння та навички, зокрема комунікативні, отримані в період навчання, а також компетенції й морально-ділові якості, які кандидати повинні повсякчас демонструвати для належного виконання покладених на них обов'язків [3, с. 75].

Зазначимо, що здатність до комунікації є важливим показником професійної компетентності педагогічних працівників і стейкхолдерів, які здійснюють функції експертів.

Фахівці з питань освіти повинні досконало володіти наступними комунікативними навичками та формами взаємодії з іншими учасниками процесу:

- ефективно взаємодіяти, дослухатися, сприймати та викладати думку;
- вміти публічно виступати перед аудиторією;
- вміти переконувати інших за допомогою аргументів (закони, постанови, міжнародні акти тощо) і послідовної комунікації;
- ділитися досвідом та ідеями, бути відкритими в обміні інформацією;
- орієнтуватись на командний результат [9, с. 38].

Необхідно зазначити, що для забезпечення позитивної комунікації між усіма учасниками процесу, потрібно дотримуватись вимог офіційного ділового мовлення, зокрема вміти визначати інтереси сторін, аналізувати сильні та слабкі позиції; вміти наводити аргументи та контраргументи; правильно розставляти акценти та пріоритети тощо. Ці комплексні дії дають змогу експертам всебічно оцінити потенціал освітньої програми, а гарантам і робочій групі – продемонструвати свої сильні сторони, зокрема рівень сформованості «культури якості» та загальний рівень надання освітніх послуг за освітньою програмою, яка є предметом акредитації [2, с. 11].

Згідно з визначенням НАЗЯВО, «культура якості» сприяє постійному розвитку освітньої програми та освітньої діяльності ЗВО за цією програмою і є складником критерія 8 Положення про акредитацію освітніх програм [7, с. 149].

Голова НАЗЯВО С. Квіт зазначає, що «культура якості» відноситься до внутрішніх процесів ЗВО і в комплексі з академічною автономією освітніх інституцій є важливим складником якості вищої освіти, на підняття рівня якої спрямовані всі освітні реформи, що відбуваються в Україні за останні роки. Квінтесенцією цього процесу стане набуття фінансової незалежності ЗВО від держави, що повинно позитивно вплинути на рівень якості вищої освіти в Україні та зробити її конкурентоспроможною на світовому ринку освітніх послуг [4, с. 9].

Основні стейкхолдери НАЗЯВО також позитивно оцінюють внесок агенції у розбудову вищої освіти в Україні, активізацію процесів формування «культури якості» в освітніх інституціях і демократизацію процесу акредитації освітніх програм, яка стала можлива із залученням студентів, як здобувачів освітніх послуг, безпосередньо до процесу створення та корегування освітніх програм, за якими здійснюється підготовка майбутніх фахівців [7, с. 158].

На думку В. Медведєва, «культура якості» є невід'ємною частиною системи забезпечення якості вищої освіти в Україні, яка формується на основі сталих традицій та історії закладу, злагоджених дій у колективі та перспектив для випускників. А завдання акредитаційного процесу полягає саме в тому, щоб допомогти ЗВО сформувати цю культуру в умовах розвитку вищої освіти [6, с. 327].

Н. Авшенюк зазначає, що в умовах автономії ЗВО і пошуках інноваційних підходів до надання освітніх послуг пріоритетні завдання зазнали значних трансформацій. І чи не найбільші зміни спіткали саме поняття «культура якості», яка з другорядного елемента традиційної академічної культури ЗВО вийшла на перший план у «формуванні корпоративної культури національної системи забезпечення якості вищої освіти». Авторка також зазначає інтернаціоналізацію поняття «культура якості» та її важливу роль у фаховому дискурсі в галузі освітньої політики, як «колективної відповідальності всіх учасників освітнього процесу, що сприяє налагодженню дієвих внутрішніх і зовнішніх процедур оцінки якості в їхній взаємній доповнюваності й спрямованості на забезпечення прозорості, гнучкості, підзвітності, ефективності функціонування системи вищої освіти» [1, с. 298].

Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA), визначає «культуру якості», передусім як організаційну культуру ЗВО, що спрямована на неперервне посилення якісних показників його діяльності. Вона характеризується наявністю двох сутнісних елементів: культурного, який передбачає присутність у зацікавлених осіб спільних цінностей, переконань і очікувань, та управлінського, що презентований чітко визначеними процесами координації індивідуальних зусиль учасників освітнього процесу щодо посилення якості вищої освіти [7, с. 299].

Згідно з класифікацією ENQA, існує 4 типи «культури якості»:

Тип А передбачає відсутність сталих зв'язків між студентами, викладачами та адміністрацією ЗВО, що призводить до погіршення показників якості вищої освіти;

Тип В передбачає забезпечення якості освітнього процесу лише у межах виконання функціональних обов'язків професорсько-викладацьким складом і відсутність ініціатив із боку керівництва ЗВО щодо розвитку та покращень «культури якості» вищої освіти;

Тип С передбачає активну позицію адміністрації ЗВО щодо забезпечення високих показників «культури якості» в поєднанні з відсутністю зацікавленості в цьому процесі з боку студентської спільноти.

Тип Д є унікальною демонстрацією ініціативної взаємодії та зацікавленості всіх сторін освітнього процесу в розвитку та покращенні показників «культури якості» ЗВО.

Тип D – це те, чого прагнуть досягти університети, діяльність яких спрямована не лише на надання якісних освітніх послуг у межах країни, але й на прагнення отримати визнання світової освітньої спільноти та гідно представити свій ЗВО на міжнародному ринку освітніх послуг.

Важливішою ланкою формування «культури якості» є стала комунікація між усіма учасниками освітнього процесу за наступними принципами: здатність чути та сприймати думки і погляди інших учасників діалогу; спрямованість на відкрите ухвалення рішення, яке є найприйнятнішим для всіх учасників освітнього процесу, що враховує озвучені ними інтереси та потреби; орієнтація на представлення різних поглядів і думок на предмет обговорення тощо [там само, с. 303].

У «Європейських стандартах і принципах із забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти» використовується похідне поняття «інтегрований тип культури якості» – «це системний сталий процес спільного пошуку інноваційних механізмів посилення якості освітнього процесу, який максимально задовольняє стратегічні цілі, місію й візію функціонування інституції» [там само, с. 300].

Цей документ є одним із нормативних стандартів ЄС у галузі міжнародної співпраці ЗВО, а його основні положення є невід'ємною частиною стратегії розвитку НАЗЯВО.

Висновок. Однією з причин, чому багато освітніх програм отримує умовну акредитацію, є недостатня сформованість «культури якості» в конкретному ЗВО, що обумовлено відсутністю діалогу між керівництвом закладу освіти, викладачами та студентами. Але в умовах зміни економічної політики держави щодо базового фінансування ЗВО, шанси на розвиток та конкурентоздатну інтернаціоналізацію мають лише ті університети, які ефективно використовують наявні ресурси, приділяють увагу формуванню і сталому вдосконаленню культури якості та постійно взаємодіють з усіма учасниками освітнього процесу.

Культура якості займає важливе місце у здійсненні акредитаційних процесів, тому що рівень її сформованості в конкретному ЗВО впливає, в першу чергу, на якість надання освітніх послуг та допомагає експертам зрозуміти, чи має конкретна освітня програма потенціал для підготовки фахівців у своїй галузі, чи її потрібно корегувати та вдосконалювати.

Перспективами подальших наукових розвідок. Аналізуючи потреби сучасної вищої освіти в Україні, потрібно зазначити, що для ефективного реформування освітнього процесу потрібно, щоб усі учасники були вмотивовані на підвищення якості надання та отримання освітніх послуг і на вдосконалення рівня сформованості

ключових елементів, таких як культура якості, академічна доброчесність, конкурентоспроможність тощо, детальне вивчення яких може стати предметом інших наукових розвідок.

📖 Список використаних джерел

1. Авшенюк Н. Про якісну вищу освіту. *Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти* / за заг. ред. : С. Квіта, О. Єременко. Київ, 2021. С. 298–300.
2. Бабина Т. Г. Культура забезпечення якості і прозорості вищої освіти: європейські стандарти для України. *Вища освіта України*. 2015. № 3. С. 9–15.
3. Від контролю до культури якості: перезавантаження процесів забезпечення якості в українській вищій школі : практич. посіб. / за ред. С. Гришко, Т. Добка, О. Кайкової, В. Терзіяна, Т. Тіихонена. Львів : Вид-во «Компанія «Манускрипт»», 2014. 168 с.
4. Квіт С. Здобутки і виклики Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти у 2020 році. *Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти* / за заг. ред. : С. Квіта, О. Єременко. Київ, 2021. С. 7–16.
5. Кісіль М. В. Формування культури якості у вищому навчальному закладі. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку* : матеріали XXXVIII Міжнарод. наук.-практик. конфер., Чернівці, 15–16 квітня 2016 р. Київ, 2016. Т. 2. С. 8–10.
6. Медведєв В. Про новий процес акредитації. *Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти* / за заг. ред. : С. Квіта, О. Єременко. Київ, 2021. С. 326–327.
7. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти / за заг. ред. : С. Квіта, О. Єременко. Київ, 2021. 364 с.
8. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд / за заг. ред.: С. Калашнікової, В. Лугового ; кол. авторів : Т. Добко, І. Золотарьова, С. Калашнікова та ін. Київ, 2015. 84 с.
9. Якість вищої освіти: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / за наук. ред. : А. Василюк, М. Дей ; кол. авторів : А. Василюк, М. Дей, В. Базелюк. НАПН України, Університет менеджменту освіти. Ніжин, 2019. 176 с.

📖 References

1. Avsheniuk, N. (2021). Pro yakisnu vyshchu osvitu [On quality higher education]. In S. Kvit, O. Yeremenko (Eds.), *Richnyi zvit Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [Annual report of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education]* (pp. 298-300). Kyiv [in Ukrainian].
2. Babina, T. G. (2015). Kultura zabezpechennia yakosti i prozorosti vishchoi osvity: evropejski standarty dlia Ukrainy [A culture of quality assurance and transparency in higher education: European standards for Ukraine]. *Vyshcha osvita Ukrainy [Higher education in Ukraine]*, 3, 9-15 [in Ukrainian].
3. Kvit, S. (2021). Zdobutky i vyklyky Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity u 2020 rotsi [Achievements and challenges of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education in 2020]. In S. Kvit, O. Yeremenko (Eds.), *Richnyi zvit Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [Annual report of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education]* (pp. 7-16). Kyiv [in Ukrainian].
4. Kisil, M. V. (2016). Formuvannia kultury yakosti u vyshchomu navchalnomu zakladi [Formation of a culture of quality in higher education]. In *Problemy i perspektivi innovatsiinogo rozvytku [Problems and prospects of innovative development]: materialy XXXVIII Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii (Vol. 2, pp. 8-10)*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Medvediev, V. (2021). Pro novyi protses akredyatsii [On the new accreditation process]. In S. Kvit, O. Yeremenko (Eds.), *Richnyi zvit Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [Annual report of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education]* (pp. 326-327). Kyiv [in Ukrainian].
6. Kalashnikova, S., & Lugovog, V. (Eds.). (2015). *Rozvytok systemy zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity v Ukraini: informatsiino-analitychnii ogliad [Development of the quality assurance system of higher education in Ukraine: information-analytical review]*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Kvit, S., & Yeremenko, O. (Eds.). (2021). *Richnyi zvit Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [Annual report of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education]*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Grishko, S., Dobka, T., Kaikovo, O., Terziyana, V., & Tiikhonena, T. (2014). *Vid kontroliu do kultury yakosti: Perezavantazhennia procesiv zabezpechennia yakosti v ukrainiskii vyshchii shkoli [From control to quality culture: restarting quality assurance processes in Ukrainian higher education]*. Lviv [in Ukrainian].
9. Vasylyuk, A., & Dei, M. (Eds.). (2019). *Yakist vyshchoi osvity: teoriia i praktyka: navchalno-metodychnii posibnyk [The quality of higher education: theory and practice]*. Nizhyn [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 19.02.2021